

ANNA WERONIKA BRZEZIŃSKA

Reifikacja dziedzictwa kulturowego w świetle Konwencji UNESCO z 2003 roku

Wprowadzenie

Koleżdowanie, kujawskie *przywoływki* dyngusowe, jedyny na świecie teatr wystawiający spektakle w języku jidysz, podlaskie *szeptuchy*, umiejętność wyplatania z rogżyny, mazurki i oberki, pieśni wielkopostne, hodowla janowskich koni, folklor górniczy, dziecięce wyliczanki i rymowanki, wielkopolsko-lubuski Region Kozła oraz wiele innych elementów, o proveniencji chłopskiej i szlacheckiej, wiejskiej i miejskiej, wynikającej z etniczności, podzielanej wizji świata, przynależności do różnych grup wiekowych i społecznych. Część z wymienionych elementów stanowi dorobek wspólnot lokalnych i regionalnych, inne są zjawiskami ogólnopolskimi budującymi przez wieki tożsamość etniczną i narodową, inspirując często artystów – kompozytorów, literatów, malarzy, architektów i projektantów. Wszystkie są przejawem twórczej aktywności człowieka wynikającej z jego potrzeb estetycznych, duchowych i społecznych, składających się na mozaikę regionalnej, etnicznej i wyznaniowej różnorodności. Jednocześnie pełniły one w różnych okresach czasu rozmaite funkcje społeczne, wychowawcze, etyczne i wzorcotwórcze. Każde ze zjawisk buduje dziedzictwo kulturowe, podlegające transformacjom w czasie i przestrzeni, świadcząc zarazem o niezwyklej różnorodności i wielopłaszczyznowości zjawiska tradycji określanej przez Kazimierza Dobrowolskiego jako spuścizna przekazywana przez pokolenia ustępujące – pokoleniom następnym (Dobrowolski, 1967, za: Jasiewicz, 1987). Tradycja jest procesem zmiennym w czasie, a to, co ocaleje i zostanie przekazane dalej, zależy od stopnia żywotności danego elementu, sposobów jego funkcjonowania w danej grupie oraz tego, jaką ma wartość dla osób biorących udział w przekazywaniu dóbr kultury w czasie. I jak pisał inny badacz kultury Józef Burszta – od tradycji nie można uciec (Burszta, 1974, s. 344).

Definiowanie takich pojęć jak dziedzictwo kulturowe, tradycja oraz dobra kultury zależne jest od optyki przyjętej przez przedstawicieli nauk humanistycznych i społecznych, zajmujących się dokumentacją i interpretacją zjawisk zachodzących w czasach minionych i obecnych. Odmienne definicje określają dobra kultury o charakterze materialnym, jak i te funkcjonujące w kontekście społecznym czy światopoglądowym, ale tworzone dla potrzeb badań naukowych nie są jedynymi, mającymi wpływ na trwanie

poszczególnych elementów, jak i ich inwentaryzację, a w konsekwencji ochronę oraz upowszechnianie wiedzy o nich. W kompetencji wielu urzędów na szczeblu państwowym i samorządowym, a także w sferze zainteresowań instytucji kultury i organizacji pozarządowych znajduje się ochrona dóbr kultury – lokalnego i regionalnego dziedzictwa kulturowego będącego świadectwem dorobku wielu pokoleń. Także istniejące akty międzynarodowe, ratyfikowane przez poszczególne państwa, wyrażają troskę o ocalenie spuścizny przeszłych pokoleń.

Przyczynkiem do poniższych rozważań jest ratyfikowana przez Polskę w roku 2011 Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego¹, przyjęta 17 października 2003 roku podczas Konferencji Generalnej Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury, odbywającej się w Paryżu. Ratyfikując ten międzynarodowy traktat, Polska zobowiązała się tym samym do opracowania i wdrożenia systemu ochrony zjawisk określanых mianem niematerialnego dziedzictwa kulturowego, co zapoczątkowało dyskusję w środowiskach naukowych (głównie etnologów i antropologów kultury, kulturoznawców, dialektologów, etnomuzykologów) oraz wśród pracowników instytucji kultury i organizacji pozarządowych nad potrzebą nie tyle ochrony, ale integracji działań służących zachowaniu i propagowaniu tego elementu dziedzictwa. Pojawiły się także kwestie sporne dotyczące definiowania samego zjawiska, jak i zakresu kompetencji poszczególnych instytucji mogących koordynować działania, których celem byłoby zawiadywanie systemem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Polsce. Trwające dwa lata konsultacje prowadzone przez urzędników odpowiedzialnych za opracowanie i wprowadzenie systemu ochrony, liczne środowiskowe dyskusje, apele i petycje kierowane do organów administracji państwowej, zastanawianie się nad sposobami finansowego wsparcia działań popularyzujących wiedzę o polskim dziedzictwie kulturowym doprowadziły w końcu do opracowania systemu ochrony, który został ogłoszony w dniu 15 stycznia 2013, podczas konferencji prasowej w Olsztynie, z udziałem sekretarza stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Piotra Żuchowskiego oraz marszałka województwa warmińsko-mazurskiego Jacka Protasa. Tym samym Polska – jako jedna z ostatnich – dołączyła do grona krajów, które ratyfikowały konwencję i opracowały system ochrony². Podczas konferencji prasowej często używany był argument podkreślający promocyjny walor Konwencji NDzK, pozwalający na upowszechnianie polskich tradycji w świecie. Czy jednak dedykowanie specjalnego aktu prawnego (jakim jest konwencja – międzynarodowy traktat) dotyczącego tak ulotnej kwestii, jakim jest niematerialny element kultury, nie sprzyja jego uprzedmiotowieniu?

¹ W dalszej części artykułu stosować będę skrót Konwencja NDzK.

² Zapis wideokonferencji można znaleźć na stronie Narodowego Instytutu Dziedzictwa: <http://www.nid.pl/idm,84,idn,3063,dziedzictwo-niematerialne-promocja-naszej-tozsamosci.html>

Międzynarodowa ochrona dziedzictwa niematerialnego

System ochrony dziedzictwa kulturowego w Europie zaczął być budowany po II wojnie światowej, a celem kompleksowego systemu miało być utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa światowego, rozwijanie przyjaznych stosunków między narodami, wspieranie postępu społecznego oraz walka o prawa człowieka. 16 października 1945 roku 44 państwa podpisały Akt Konstytucyjny, na mocy którego powołano UNESCO – Organizację Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), specjalizującą się w działaniach służących rozwojowi międzynarodowej współpracy kulturalnej, oświatowej i naukowej. Głównymi obszarami działań UNESCO są edukacja, nauki przyrodnicze i nauki społeczno-humanistyczne, a ideę integracji działań podkreśla także łaciński źródłosłów słowa *unesco*, oznaczający „łączenie się w jedno”. Zakres działań wyznacza przyjęta w 1982 roku podczas Światowej Konferencji w sprawie Polityki Kulturalnej w Mexico City deklaracja kończąca definiująca *kulturę* w sposób bardzo szeroki:

Pełen zasób cech wyróżniających: duchowych, materialnych, intelektualnych i emocjonalnych, które charakteryzują społeczeństwo lub grupę społeczną. Obejmuje on nie tylko sztukę i literaturę, ale także sposoby życia, podstawowe prawa człowieka, systemy wartości, tradycje i wierzenia (za: Schreiber 2009, s. 2).

Podczas tej samej konferencji przyjęto również definicję *dziedzictwa kulturowego*, które rozumiane jest jako:

Dzieła artystów, architektów, muzyków, pisarzy i naukowców, jak również prace artystów anonimowych, wszelkie wyrazy ludzkiej duchowości i zespoły wartości, które nadają życiu sens. Obejmuje ono zarówno materialne, jak i niematerialne dzieła, które są wyrazem ludzkiej zdolności tworzenia: języki, rytuały, wierzenia, miejsca i budowle historyczne, literaturę, dzieła sztuki, archiwa i biblioteki (za: Schreiber 2009, s. 2).

Przyjęcie definicji kolejnego pojęcia, jakim jest *niematerialne dziedzictwo kulturowe*, było następstwem refleksji o konieczności ochrony nie tylko zabytków materialnych, ale także i tej sfery kultury, która stanowi część dorobku duchowego i społecznego ludzkości. Zanim doszło do przygotowania i uchwalenia Konwencji NDzK, istniały programy dedykowane poszczególnym sferom życia ludzkiego, i tak w roku 1961 w ramach współpracy UNESCO z Międzynarodową Radą Muzyki opracowano program *Tradycyjna muzyka świata*, w latach 80. XX wieku program *Zagrożone języki*, w roku 1992 – *Pamięć Świata*³, a w 1994 rozpoczęto realizację projektu *Żywe skarby kultury*. Ostat-

³ Aktualnie Lista obejmuje 238 dokumentów, a polskie dziedzictwo reprezentuje 9 wpisów: autograf dzieła Mikołaja Kopernika *De revolutionibus* przechowywany w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie; *Akt Konfederacji Generalnej Warszawskiej* z 1573 roku; rękopisy Fryderyka Chopina w zbiorach Biblioteki Narodowej i Towarzystwa im. Fryderyka Chopina w Warszawie; podziemne archiwum getta warszawskiego (tzw. *Archiwum Ringelbluma*); tablice 21 Postulatów Gdańskich z Sierpnia 1980; *Kodeks supraski* w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie;

nim programem, którego następstwem było opracowanie Konwencji NDzK, było opracowanie Listy Arcydzieł Ustnego i Niematerialnego Dziedzictwa Ludzkości, a podczas trzech edycji jego realizacji na liście znalazło się 90 arcydzieł (Schreiber 2005, s. 8-10). Według Artykułu 2 Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego za niematerialne dziedzictwo uznaje się:

„Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami, oraz zasadom zrównoważonego rozwoju⁴.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe przejawia się w następujących dziedzinach: (1) tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego; (2) sztuki widowiskowe; (3) zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne; (4) wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata; (5) umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym. Każde państwo-strona ratyfikujące międzynarodowy traktat jest zobowiązane do opracowania systemu ochrony zgodnie z prawem obowiązującym na jego terenie, a nasz kraj jest obecnie na początku budowania systemu, w tym dostosowywania prawodawstwa, określania kompetencji poszczególnych urzędów, a także prowadzenia konsultacji ze środowiskami teoretyków i praktyków.

Ochrona NDzK w Polsce

Jednym z pierwszych spotkań skierowanych do środowiska naukowego oraz związanego z instytucjami kultury i organizacjami pozarządowymi informującymi o postępie prac nad przyjęciem przez Polskę Konwencji NDzK było spotkanie zorganizowane w 2010 roku przez Departament Współpracy z Zagranicą MKiDN⁵. Przedstawiciele Minis-

Archiwum Komisji Edukacji Narodowej, znajdujące się w Krakowie w zbiorach Polskiej Akademii Nauk oraz Biblioteki Książąt Czartoryskich; *Archiwum Instytutu Literackiego* w Paryżu oraz *Archiwum Radziwiłłowi Księgozbiór Nieświecki*, wpisane na Listę jako wspólna propozycja Białorusi, Finlandii, Litwy, Polski, Rosji i Ukrainy. Więcej na temat programu:

<http://www.unesco.pl/komunikacja-i-informacja/pamiec-swiata/>

⁴ Pełen tekst Konwencji: <http://www.infor.pl/dziennik-ustaw,rok,2011,num,172/poz,1018>

⁵ Spotkanie odbyło się 14.02.2010 roku w Warszawie.

terstwa oraz Polskiego Komitetu UNESCO wskazywali na konieczność ratyfikacji, argumentując, iż jej podpisanie mieści się w idei zrównoważonego rozwoju, a sprawy kultury stają się coraz wyraźniejsze na arenie działań politycznych na różnych szczeblach. W spotkaniu wzięło udział kilkudziesięciu naukowców i przedstawicieli organizacji pozarządowych (w tym towarzystw naukowych) z całej Polski, sygnalizując w swoich wypowiedziach dwie istotne kwestie mogące odgrywać dużą rolę we wdrażaniu postulatów Konwencji NDzK w Polsce. Pierwsza z nich dotyczy kwestii formalnoprawnych, a zatem nieuregulowanego ustawodawstwa dot. dziedzictwa kulturowego oraz kompetencji poszczególnych urzędów państwowych. Kilka głosów postulowało konieczność utworzenia osobnej instytucji, w której kompetencjach znajdowałaby się koordynacja działań związanych z ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego, pojawiły się jednak szybko głosy podające w wątpliwość powoływanie kolejnej instytucji kultury, wskazując na konieczność wzmocnienia instytucji funkcjonujących w regionach.

Drugą szeroko dyskutowaną sprawą były kwestie definicyjne w zakresie stosowanych pojęć: dziedzictwo kulturowe materialne i niematerialne, tradycja oraz kwestie ciągłości kulturowej⁶. I to one właściwie wyznaczają do dnia dzisiejszego kierunki dyskusji. Głosy teoretyków i praktyków różnią się zarówno w sprawach teoretycznych, organizacyjnych, jak i pomysłach na dofinansowywanie działań mających na celu bieżące dokumentowanie, archiwizowanie i udostępnianie zgromadzonych już materiałów. Jednak niezależnie od reprezentowanej dziedziny nauki i kwestii interpretacji problematycznych pojęć, kwestią nadrzędną pozostaje uznanie tzw. wartości obiektywnej dziedzictwa kulturowego, którą jest sam fakt jego istnienia i różnicowania przestrzennego (terytorialnego) oraz społecznego (por. Kobyliński 2009, s. 44).

Każda kultura zawiera dobra, które są cenne nie tylko dla członków danej kultury, ale i dla całej ludzkości, i dlatego ochrona światowego dziedzictwa kulturowego jest konieczna z uwagi na jego większy lub mniejszy stopień nietrwałości. Definiując przedmiot mający podlegać ochronie, pod uwagę można brać różne jego wartości określane jako historyczne (wynikające z przesłanek społecznych, ale i osobistych), artystyczne (o charakterze pomocniczym z uwagi na odwoływanie się do sfery emocjonalnej), naukowe (wymagające zaangażowania naukowców) oraz kulturowe (najbardziej chyba istotne dla realizacji postulatów Konwencji NDzK) (Pruszyński 1989, s. 26-29).

By móc dobrze przygotować system ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w Polsce rozporządzeniem z dnia 30 kwietnia 2010 r. został powołany przez ministra kultury i dziedzictwa narodowego Zespół ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturo-

⁶ Ponad 30% obecnego obszaru kraju to ziemie przyłączone do Polski po 1945 roku, które do dzisiaj poszukują swojej tożsamości, w najlepszym wypadku odwołując się do tradycji dwutorowo – tych zastanych i tych przywiezionych.

wego, mający pełnić funkcję doradczą oraz opiniotwórczą⁷. Instytucją odpowiadającą w Polsce za wdrożenie postulatów Konwencji jest Narodowy Instytut Dziedzictwa, będący instytucją kultury podległą Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego, i w kompetencjach którego jest ochrona dziedzictwa kulturowego, przede wszystkim zabytków kultury materialnej. Odpowiada on także za realizację postanowień Konwencji Światowego Dziedzictwa UNESCO. W związku z ratyfikowaniem przez Polskę Konwencji NDzK, w kompetencjach NID znalazło się zatem i niematerialne dziedzictwo kulturowe, czego konsekwencją było przyjęcie nowej (szerszej) definicji dziedzictwa kulturowego, obejmującego nie tylko zabytki o charakterze materialnym:

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Oznacza wartość – materialną lub niematerialną – przekazaną przez przodków i określającą naszą kulturę. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów⁸.

Celem zaznaczenia istotności niematerialnego dziedzictwa kulturowego i wskazania na wartości płynące z jego ochrony 20 września 2011 roku w Pałacu Prezydenckim, z udziałem Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego, odbyła się debata w ramach Forum Debaty Publicznej. W obszarze *Twórczość, dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze bogactwem Polski* odbyła się dyskusja pt. *Bogactwo kulturowe Polski – identyfikacja dziedzictwa niematerialnego*, na którą zaproszono przedstawicieli nauki i kultury, reprezentujących ośrodki naukowe, instytucje kultury i środowiska samorządowe. Tym samym rozpoczęła się w naszym kraju szeroka dyskusja nad tym, w jaki sposób ochraniać, ale przede wszystkim upowszechniać wiedzę dotyczącą tego elementu dorobku kulturowego, jakim są zjawiska określane mianem niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Istotną część tej dyskusji poświęcono jest także refleksji nad tym, czy czynności związane z jego ochroną nie doprowadzą do absurdów w postaci przepisów i restrykcyjnych zasad, co może prowadzić do jego utowarowienia (Mokrzan, Songin-Mokrzan 2012, s. 65).

⁷ Członkami Zespołu zostali: dr hab. prof. UMCS Jan Adamowski (kulturoznawca, dyrektor Instytutu Kulturoznawstwa UMCS w Lublinie, przewodniczący Rady Naukowej Stowarzyszenia Twórców Ludowych); prof. dr hab. Michał Buchowski (antropolog kultury, dyrektor Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM w Poznaniu, prezes Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego); prof. dr. hab. Halina Kraś (językoznawca, Wydział Polonistyki UW); Grzegorz Bral (twórca Teatru Pieśń Kozła, dyrektor Generalny Brave Festiwal, dyrektor artystyczny Teatru Studio w Warszawie); prof. dr hab. Jerzy Bartmiński (etnolingwista Instytut Filologii Polskiej UMCS w Lublinie); prof. dr hab. Leszek Kolankiewicz (kulturoznawca, dyrektor Instytutu Kultury Polskiej UW); prof. dr hab. Piotr Dahlig (muzykolog, kierownik Zakładu Etnomuzykologii, Instytut Muzykologii UW oraz Zakład Muzykologii, Instytut Sztuki PAN) oraz Joanna Cicha-Kuczyńska (Departament Współpracy z Zagranicą MKiDN, sekretarz zespołu).

⁸ Podstawowe definicje przyjęte przez NID w zakresie ochrony zabytków kultury materialnej i niematerialnej: <http://www.nid.pl/idm,316,co-to-jest-dziedzictwo-kulturowe-co-to-jest-zabytek.html>

Narodowy Instytut Dziedzictwa zaproponował system ochrony polegający na tworzeniu rejestrów najpierw na poziomie regionalnym (gdzie region oznacza przynależność administracyjną do konkretnego województwa), następnie najbardziej wartościowe zjawiska mają się pojawić na tzw. Liście Krajowej prowadzonej przez ministra kultury i dziedzictwa narodowego, by później móc się starać o dokonanie wpisu na międzynarodową listę. W staraniu się o dokonanie wpisu na listy międzynarodowe niemożliwym jest pominięcie etapu krajowego, co jest zgodne z wytycznymi samej Konwencji NDzK. W styczniu 2013 r. NID uruchomił specjalny serwis internetowy⁹, na którym zamierza prezentować m.in. rejestr tzw. dobrych praktyk, a także na którym zamieszczone są informacje związane z budowaniem regionalnych i krajowych list oraz opisem całej procedury.

Społeczności lokalne wobec ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Szczególna rola w systemie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego przyznana została społecznościom lokalnym (w polskim tłumaczeniu Konwencji określanymi mianem wspólnoty), uznanych za depozytariuszy lokalnych i regionalnych tradycji oraz beneficjentów potencjalnych systemów wsparcia proponowanych przez nich programów ochrony. Jednym z pierwszych działań jest identyfikacja elementów mających być przedmiotem ochrony, a zgodnie z artykułem 11. Konwencji¹⁰ określającym zobowiązanie państwa – strony, rola ta przypada przede wszystkim wspólnotom, grupom oraz właściwym organizacjom pozarządowym. Określenie „wspólnota” pojawia się także w artykule 15. Konwencji¹¹, w którym jest mowa o aktywnym ich włączaniu we wszystkie działania zmierzające do ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Stosowanie tego określenia jest efektem niezbyt fortunnego tłumaczenia Konwencji z języka angielskiego na język polski, co skutkuje posługiwaniem się pojęciem, które zgodnie z dorobkiem polskich nauk społecznych i humanistycznych powinno zostać zastąpione terminem „społeczność lokalna”. Za społeczność lokalną uznaje się grupę społeczną, w której kontakty mają charakter bezpośredni, opierające się na współdziałaniu i podzielanym systemie wartości i norm (Bednarski, 1987, s. 151). Głównym partnerem i zara-

⁹ http://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne

¹⁰ Konwencja: artykuł 11. *Rola Państw – Stron*, b) w zakresie środków ochrony, o których mowa w artykule 2. ustęp 3, określić i zdefiniować różne elementy niematerialnego dziedzictwa kulturowego znajdującego się na jego terytorium, korzystając przy tym z pomocy wspólnot, grup oraz właściwych organizacji pozarządowych.

¹¹ Konwencja: artykuł 15. *Udział wspólnot, grup i jednostek*. W ramach działań z zakresu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego każde Państwo – Strona dąży do zapewnienia jak najszerszego udziału wspólnot, grup oraz, gdy to właściwe, jednostek, które tworzą, zachowują i przekazują następnym pokoleniom takie dziedzictwo, a także do aktywnego włączania ich w zarządzanie nim.

zem pośrednikiem między urzędem przyjmującym formularz dot. wpisu danego elementu NDzK na listę krajową lub regionalną a członkami społeczności lokalnych, są organizacje pozarządowe, skupiające w dużej mierze praktyków zainteresowanych działaniem na rzecz zarówno społeczności lokalnej, jak i na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Ich rola może być informacyjna (o samej Konwencji, jak i systemie ochrony), a także wspierająca planowane działania edukacyjne i animacyjne. Stąd głos środowiska organizacji pozarządowych jest głosem liczącym się, mającym realny wpływ na atmosferę wokół wdrażania systemu ochrony w Polsce.

W marcu 2012 z inicjatywy środowisk skupionych wokół Forum Muzyki Tradycyjnej powstał apel skierowany do ministra kultury i dziedzictwa narodowego – Bogdana Zdrojewskiego z prośbą o przyspieszenie działań mających na celu stworzenie spójnego planu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Sygnatariusze listu – reprezentujący liczne instytucje i organizacje – wskazywali na fakt, iż:

Niematerialne dziedzictwo Polski, do którego należy m.in. kultura ludowa, nie było nigdy objęte specjalnym programem ochrony. W czasach PRL wykorzystywano je do celów propagandowych. Skonstruowany wówczas obraz kultury ludowej pokutuje w społeczeństwie do dziś. Efektem tego są ogromne zaniedbania na wielu polach, m.in. edukacyjnym, archiwizacyjnym, instytucjonalnym, wydawniczym, animacyjnym. Środowiska ludzi, dla których dziedzictwo niematerialne jest ważną częścią kultury, są zaniepokojone brakiem rzeczywistych decyzji instytucjonalnych i personalnych, które gwarantowałyby zmianę tego stanu rzeczy¹².

Co ciekawe, apel pojawił się w momencie, kiedy Narodowy Instytut Dziedzictwa już pracował nad systemem ochrony, obradował także Zespół przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego, postulując m.in. konieczność przygotowania i uchwalenia nowej ustawy dedykowanej w całości niematerialnemu dziedzictwu kulturowemu. Świadczy to o być może niedostatecznym informowaniu na bieżąco środowisk szczególnie zainteresowanych kwestią postępu prac nad budowaniem systemu ochrony w Polsce. Zauważalna także jest pewnego rodzaju binarność (a nawet można użyć stwierdzenia – opozycyjność) odnosząca się do sposobu planowania i wdrażania systemu ochrony ze strony urzędników oraz definiowania i określania potrzeb w zakresie opisu zjawisk zaangażowanych w to ekspertów – naukowców, a rzeczywistych potrzeb sygnalizowanych przede wszystkim przez praktyków. Stwarza to sytuację niekomfortową dla wszystkich zaangażowanych stron, a ugruntowywaniu się przeciwstawnych względem siebie postaw przeciwdziałać miały konsultacje społeczne o charakterze warsztatowym, w organizację których zaangażowało się Polskie Towarzystwo Ludoznawcze¹³ i Stowarzyszenie

¹² Pełny tekst petycji wraz z listą sygnatariuszy: <http://www.petycje.pl/petycje/Podglad.php?petycjeid=8507>

¹³ Polskie Towarzystwo Ludoznawcze jest jedyną polską organizacją samorządową pełniącą rolę eksperta przy Międzynarodowym Komitecie UNESCO.

Twórców Ludowych, przy wsparciu Polskiego Komitetu UNESCO oraz Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Włączając się w działania informujące o samej idei Konwencji oraz o jej podstawowych założeniach i celach, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze we współpracy ze Stowarzyszeniem Twórców Ludowych w roku 2012 zorganizowało dwie edycje warsztatów dla ekspertów organizacji pozarządowych oraz instytucji kultury¹⁴. Ich głównym celem była integracja środowiska skupionego wokół działalności na rzecz upowszechniania (edukowania, badania) elementów dziedzictwa kulturowego będącego przedmiotem ochrony, ale także wyjaśnienie kwestii prawnych związanych z jego wdrożeniem oraz próba wypracowania wspólnego stanowiska wobec proponowanego systemu ochrony. Istotną częścią obu spotkań było uczestnictwo w nich przedstawicieli Narodowego Instytutu Dziedzictwa prezentujących plan ochrony NDzK w Polsce. Główne wnioski z pierwszej edycji warsztatów – wspólnie wypracowane przez wszystkich uczestników – dotyczyły braku powszechnej świadomości dotyczącej konieczności podjęcia działań mających na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, co z kolei implikuje brak zainteresowania społeczności lokalnych aktywnym uczestnictwem i działaniem na rzecz jego ochrony. Pierwszym działaniem powinna być ogólnopolska akcja edukacyjna i informacyjna, a dopiero jej następstwem konkretne programy wsparcia finansowego chroniące poszczególne zjawiska. Pojawił się również postulat stworzenia ogólnopolskiej bazy informacyjnej zawierającej rejestr tzw. dobrych praktyk, która jednocześnie pełniłaby rolę platformy kontaktowej dla wszystkich zaangażowanych w proces ochrony. Ważnym głosem był także ten wskazujący na konieczność uczestnictwa środowiska organizacji pozarządowych w procesie wdrażania Konwencji na wszystkich poziomach (centralnym, regionalnym i lokalnym) oraz uwzględnianie ewentualnych pomysłów, modyfikacji i sugestii przez urzędników z NID (por. Brzezińska, Mokrzan 2012).

Podczas drugiego spotkania organizatorom zależało przede wszystkim na przedstawieniu informacji o bieżących działaniach podejmowanych w kwestii wdrażania Konwencji. Istotną częścią była dyskusja nad szczegółami procedur w projektowanym systemie ochrony niematerialnego dziedzictwa w Polsce, jak problematyka zharmonizowania ich z dotychczasowymi działaniami instytucji kultury i organizacji pozarządowych na rzecz zachowania dziedzictwa. Organizatorzy wyszli z założenia, iż uczestnicy warsztatów pełnić będą w swoich środowiskach rolę ekspertów, potencjalnie odpowiedzialnych za wypełnianie pierwszych wniosków lub wyjaśniających sprawy związane z procedura-

¹⁴ Pierwsza edycja odbyła się w dniu 18.06.2012 r. w Warszawie (w siedzibie Instytutu Stosunków Międzynarodowych UW), wzięło w niej udział 56 uczestników reprezentujących 35 organizacji i instytucji kultury. Druga edycja w dniach 25-26.11.2012 r. w Lublinie (w siedzibie Instytutu Kulturoznawstwa UMCS). W drugiej edycji udział wzięło 40 uczestników, reprezentując 32 organizacje, instytucje kultury i naukowe.

mi. W opinii uczestników najtrudniejszą kwestią wydaje się wysoki stopień sformalizowania przyszłych procedur, co nie współgra z nadrzędnym założeniem Konwencji, iż przedmiotem jej ochrony mają być elementy żywe i autentyczne, kultywowane w społecznościach lokalnych.

Silnie podkreślany był fakt, iż pojęcie niematerialnego dziedzictwa kulturowego nie obejmuje tylko i wyłącznie zjawisk związanych z tradycyjną kulturą ludową – a przykłady z tej sfery kultury zdają się dominować we wszelkich dyskusjach. Pozostaje przecież cała sfera dorobku kultur mniejszości etnicznych, religijnych, grup zawodowych, a także elementy kultur miejskich i małomiasteczkowych. Za słuszną uznana została idea organizowania konsultacji społecznych w środowiskach zainteresowanych opracowaniem systemu ochrony dla kultywowanych przez siebie tradycji, jednak ze strony formalnej wymaga to doprecyzowania, o jakiego typu konsultacje chodzi, co powinno być ich przedmiotem, a co ich efektem (tylko zgoda społeczności na rozpoczęcie procedury czy też innego rodzaju deklaracje) oraz jaki ma być ich zasięg terytorialny i społeczny. Wyjaśnienie wątpliwości i nieścisłości na samym początku rozpoczęcia pozwoli uniknąć konfliktów wewnątrz społeczności wynikających np. z chęci rywalizacji „bycia pierwszym”.

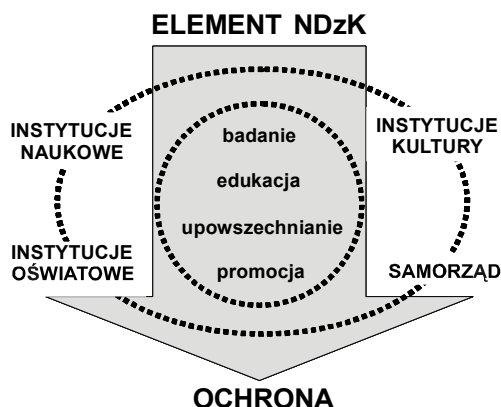
Pojawiła się także obawa o to, że sformalizowanie, wdrażanie procedur, określanie kryteriów może wypaczyć sens idei ochrony materii delikatnej, żywej i często kultywowanej w sposób nieuświadomiony, jak podkreślali zgodnie uczestnicy spotkania, cyt.: *Pracujemy na żywej kulturze, która jest delikatną materią. Kto do czego powinien się dostosowywać? Żywa kultura do systemu czy system powinien podążać za kulturą?* (por. Brzezińska, Schreiber, Smyk, 2012).

Klustry kulturowe

Praca w środowiskach lokalnych może mieć bezpośredni wpływ na zainteresowanie lokalną kulturą, przyczyniając się do jej popularyzacji przede wszystkim wśród samych mieszkańców. Umieszczenie wpisu na listach regionalnych i krajowej odczytywane może być jako nobilitacja mieszkańców, promując dorobek kulturowy, a tym samym mając wpływ na wzrost potencjału turystycznego miejscowości (regionu). Bardzo ważna jest kwestia współdecydowania i współpracy na każdym szczeblu wdrażania planowanego systemu ochrony. Nie sprzyjają temu jednak trudności organizacyjne i niski stopień świadomości społecznej w zakresie tematyki będącej w sferze zainteresowań Konwencji. Podczas warsztatów przedstawiciele organizacji pozarządowych zwrócili także uwagę na – moim zdaniem – najważniejszą kwestię, jakim jest wysoki stopień sformalizowania, biurokracja oraz rozproszenie organizacyjne samych zainteresowanych. Powodować to może chaos organizacyjny, a także być przyczyną konfliktów wewnątrz samych społeczności, co stwarza niebezpieczeństwo zniszczenia elementu kultury, trwałe jego

przekształcenie z elementu naturalnego w twór będący wytworem komercyjnym i wtórnym, podtrzymywany sztucznie.

Podczas drugiej edycji warsztatów ze strony uczestników pojawił się pomysł będący przejawem bardzo nowoczesnego myślenia o zarządzaniu kulturą, jaką jest idea powstawania tzw. klastrów¹⁵ kulturowych, skupiających organizacje i instytucje będące kompetentnymi w jakiejś dziedzinie, będącej przedmiotem ochrony zgodnie z postulatami Konwencji NDzK. Mogłyby one przyjmować formę federacji skupionych bądź na jednym obszarze (np. klaster kurpiowski, kociewski, śląski) lub dotyczących wybranego elementu dziedzictwa (np. klaster tkacki, kołędniczy, muzyczny). Pewnym rozwiązaniem systemowym, poza wspomnianymi klastrami kulturowymi, może być bardziej precyzyjne określenie roli poszczególnych instytucji i organizacji na wszystkich etapach opracowywania systemu ochrony – od inwentaryzacji, definiowania, opisywania planowanych działań, ich realizacji, po wsparcie finansowe i organizacyjne (ryc. 1).

Ryc. 1. Współpraca w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Źródło: opracowanie własne

Wiele środowisk w sposób bardziej lub mniej celowy i intuicyjny już się zrzesza, skupiając przede wszystkim osoby zainteresowane daną tematyką, organizujących wspólne wydarzenia, informując się wzajemnie o tym, co w danym środowisku obecnie się dzieje. Przykładem może być Stowarzyszenie Twórców Ludowych powstałe w 1968 roku w Lublinie, zrzeszające obecnie ponad 2000 osób z terenu całej Polski, reprezentujących

¹⁵ Wzorem klastrów gospodarczych, które w definicji przyjętej przez Ministerstwo Gospodarki oznaczają: „elastyczną formę współpracy horyzontalnej między 3 grupami podmiotów: przedsiębiorstwami, jednostkami naukowo-badawczymi oraz władzami publicznymi, [które] tworzą środowisko ułatwiające intensywne procesy interakcji i kooperacji między poszczególnymi aktorami narodowych i regionalnych systemów innowacji”, cyt. za: <http://www.mg.gov.pl/node/11784>

trzy dziedziny: folklor (195 członków), literaturę (154 członków) oraz plastykę (1833 członków). STL prowadzi również ogólnopolski portal informacyjny, na którym znaleźć można informacje dotyczące wydarzeń związanych z szeroko rozumianą kulturą tradycyjną¹⁶.

Inicjatywą integrującą środowisko muzyków (instrumentalistów, śpiewaków, tancerzy) tradycyjnych jest powołane w roku 2011 Forum Muzyki Tradycyjnej skupiające stowarzyszenia, instytucje i środowiska nieformalnych grup działających na terenie Polski. Ich głównym celem jest podejmowanie działań na rzecz zachowania tradycyjnej kultury muzycznej *in crudo*, a także upowszechnianie wiedzy i umiejętności¹⁷. To niezwykle opiniotwórcze i liczące się w Polsce środowisko jest bardzo aktywnym uczestnikiem wszelkich debat poświęconych zagadnieniu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Polsce.

Coraz częstszą inicjatywą powstałą dzięki współpracy samorządu, instytucji kultury (głównie muzeów i domów kultury) wraz z lokalnymi stowarzyszeniami są Szlaki Rękodzieła Ludowego, skupiające twórców ludowych, którzy są depozytariuszami wiedzy oraz umiejętności rzemieślniczych i rękodzielniczych (Czerwińska, 2012, s. 5). Możliwości projektowania takich szlaków zależne też są od zasobów kulturowych danego miejsca, od stopnia zachowania się miejscowych tradycji oraz od możliwości organizacyjnych osób chcących się w takie przedsięwzięcie zaangażować. Jak pisze Aleksander Błachowski, istnieją wciąż regiony mogące pełnić rolę swoistych „spichlerzy kultury”, dzięki wciąż żywym i kultywowanym tradycjom funkcjonującym nadal w sposób naturalny w środowiskach lokalnych (do takich regionów zalicza się np. Podhale, Orawa, Beskid Śląski i Żywiecki, Lachy Sądeckie, Opoczyńskie, Łowickie, Kujawy, Kurpie i Podlasie). Pozostałe regiony podzielić możemy na dwie grupy, do pierwszej z nich zaliczając regiony, na terenie których miejscowe tradycje ludowe zastąpiono tzw. twórczością amatorską (np. Dolny Śląsk, Pomorze, Warmia i Mazury), a do drugiej te o niegdyś bogatych tradycjach plastyki ludowej obecnie wtórnice ożywianej (np. Opolszczyzna, Kaszuby, Bory Tucholskie) (Błachowski 2003).

Rodzi się w tym miejscu pytanie, czy ochrona czegoś, co z założenia ma być naturalne i żywe, jest w ogóle konieczna? Proces zaniku i przekształcania pewnych wzorów kulturowych jest zjawiskiem naturalnym, a każda interwencja z zewnątrz, sztywne ramy wpływają na jego kształt i na funkcje, jakie pełni w społeczności. Przykładem może być zwyczaj chodzenia w okresie karnawału przebierańców po wsi – niekiedy są to grupy formujące się naturalnie, bez ingerencji osób czy instytucji z zewnątrz, czasem jest to

¹⁶ Strona portalu redagowanego przez Stowarzyszenie Twórców Ludowych:
<http://www.kultura.ludowa.pl/>

¹⁷ Lista organizacji i osób zrzeszonych w Forum Muzyki Tradycyjnej:
<http://muzykatradycyjna.blogspot.com/p/o-nas.html>

efektem działań animacyjnych. Kolejne pytanie brzmi zatem, co może być przedmiotem ochrony i kto ma taki wniosek fizycznie wypełniać, by móc spełnić postulat Konwencji? Czy złożenie wniosku o wpis na listę krajową może dokonać instytucja kultury, np. muzeum dokumentujące tradycje i je animujące, czy może to być organizacja pozarządowa, czy też wyłącznie osoby kultywujące dany zwyczaj?

Ryc. 2. Po wsi chodzą *bery* – koniec karnawału w wielkopolskiej wsi Kamionna (pow. międzychodzki), fot. J. Górniak

Z pobudzeniem świadomości społecznej w zakresie NDzK, aktywizacją i integracją środowisk oraz kształtowaniem ich świadomości o posiadanych wartościach kulturowych związana jest także kwestia dostępności informacji archiwalnych, mogących być źródłem inspiracji dla podejmowanych współcześnie działań. Tutaj jest duża rola środowiska akademickiego, prowadzącego przecież badania naukowe i stale dokumentującego przejawy współczesnych kultur lokalnych i regionalnych, by przytoczyć chociażby przykład projektu realizowanego przez Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie, a dotyczącego przygotowania *Atlasu niematerialnego dziedzictwa kulturowego wsi wielkopolskiej* (Mielewczyk 2012, s. 72-74). Dostęp do archiwów np. Polskiego Atlasu Etnograficznego znajdującego się w Cieszynie czy do zasobów Radiowego Centrum Kultury Ludowej pozwoli upowszechnić dorobek wielu pokoleń, ale może też być przydatny do budowania konkretnych systemów ochrony dedykowanych poszczególnym elementom niematerialnego dziedzictwa kulturowego (por. m.in. Drożdż 2012; Pieńczak 2012).

Systemy wspierania niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Osobną kwestią pozostaje sprawa dofinansowywania zadań mających na celu inwentaryzację, dokumentację, opracowanie i upowszechnienie, a w konsekwencji opracowanie systemu ochrony zjawisk, którym dedykowana jest Konwencja NDzK. Kto i w jaki sposób będzie mógł zabiegać o dofinansowanie, czy dystrybucja środków finansowych

będzie centralna, czy też pozostającą w gestii samorządu terytorialnego? Wyrażone wątpliwości wciąż czekają na rozwiązania formalnoprawne, jednak już teraz istnieją programy wspierające działania związane z niematerialnym dziedzictwem kulturowym.

Jednym z działań rozpoznawalnych na terenie całego kraju (i nie tylko), a integrujących przede wszystkim środowiska związane z muzyką tradycyjną, jest odbywający się od 1966 roku w Kazimierzu Dolnym nad Wisłą Festiwal Śpiewaków i Kapel Ludowych. Głównym celem stawianym sobie przez organizatorów i uczestników jest „popularyzacja, ochrona i dokumentacja autentycznego muzykowania i śpiewu ludowego”¹⁸. Podczas kilku dni odbywają się przeglądy uczestników w kilku kategoriach (m.in. kapel, zespołów śpiewaczych, solistów instrumentalistów, solistów śpiewaków, folkloru rekonstruowanego), których ocenia jury składające się z etnografów, etnomuzykologów i etnochoreologów. Festiwal cieszy się dużym powodzeniem nie tylko wśród publiczności, ale i wśród samych muzyków, o czym świadczą chociażby dane z roku 2012, kiedy to w konkursie wzięło udział ponad 800 uczestników z terenu 13 województw. Podczas trwania festiwalu odbywają się liczne koncerty i warsztaty, działa Klub Festiwalowy Tyndyryndy, a na kazimierskim rynku odbywa się jarmark rzemiosła i rękodzieła ludowego, na który także przyjeżdżają twórcy z całej Polski. Jest to również okazja do spotkania się specjalistów, profesjonalistów i amatorów oraz miłośników folkloru tradycyjnego, jak i projektów inspirowanych kulturami tradycyjnymi.

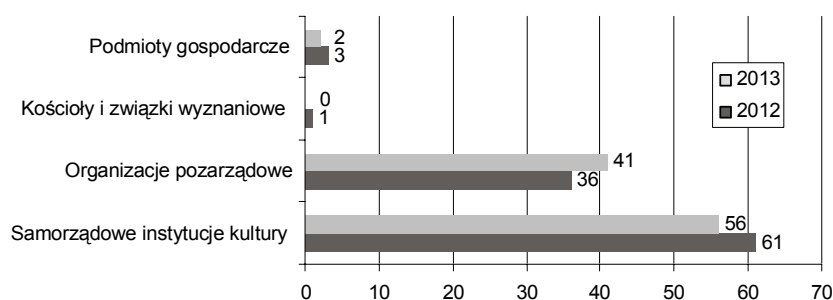
Nieco inny charakter ma odbywający się od kilku lat warszawski Festiwal Wszystkie Mazurki Świata¹⁹, którego organizatorzy starają się popularyzować polską muzykę tańieczną, która stanowi istotny wkład w dorobek światowego dziedzictwa. Festiwal szybko zyskał grono wiernych uczestników, także dzięki nowatorskiemu podejściu organizatorów, którzy każdorazowo dbają o wysoki poziom artystyczny zapraszając muzyków z całego świata, reprezentujących różne nurty muzyczne. Ważnym walorem festiwalu jest także jego edukacyjny charakter i bogata oferta warsztatowa skierowana do różnych grup odbiorców. Twórca i animator festiwalu – Janusz Prusinowski – w wywiadzie udzielonym „Gazecie Wyborczej” na pytanie o to, co by świadczyło o sukcesie kultury tradycyjnej, przede wszystkim muzyki, odpowiedział:

Półka w empiku z płytami z każdego regionu Polski. Zespoły grające w knajpach w miastach i miasteczkach na żywo mazurki. Wielkopolskie wiwaty, kujawiaki, nie tylko dla turystów, ale i mieszkańców. Muzyka zakorzeniona w regionach. W Rzeszowskim w knajpie rżnie kapela rzeszowska i gra swoją muzykę, po trzecim piwie ludzie ruszają do tańca, a nie leci to samo co wszędzie. Muzyka polska obecna w radiu i telewizji. Chodzi o to, aby Polska była krajem bogatym w tradycje muzyczne, a nie tylko strefą wpływu koncertów światowych (Pawłowski, 2003).

¹⁸ Więcej informacji o Festiwalu: <http://etno.serpent.pl/kazimierz/index.php>

¹⁹ Strona internetowa projektu: <http://www.festivalmazurki.pl/mazurki-wiata>

Przytoczone powyżej tylko dwa – z wielu – odbywających się na terenie naszego kraju wydarzeń, których celem jest upowszechnianie, ale i promocja kultury tradycyjnej, przypomnienie jej, uczenie i wskazywanie na jej atrakcyjny charakter, nie byłyby możliwe bez wsparcia finansowego. Nadrzędną rolę we wspieraniu podobnych inicjatyw pełnią programy ministra kultury i dziedzictwa narodowego, a o środki finansowe aplikować mogą samorządowe instytucje kultury (muzea, domy kultury), organizacje pozarządowe, podmioty gospodarcze oraz związki i kościoły wyznaniowe (ryc. 3). Minister ogłasza następujące programy: wydarzenia artystyczne, kolekcje, promocja literatury i czytelnictwa, obserwatorium kultury (diagnozowanie ważnych obszarów działania polityki kulturalnej), dziedzictwo kulturowe oraz rozwój infrastruktury kultury²⁰.

Ryc. 3. Forma organizacyjno-prawna wnioskodawcy, dotacje przyznane w roku 2012 i 2013

Szczególnie program poświęcony dziedzictwu kulturowemu odpowiada założeniom konwencji NDzK. Składa się on z sześciu tzw. priorytetów: ochrona zabytków, wspieranie działań muzealnych, kultura ludowa, ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą, ochrona zabytków archeologicznych, ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego. Z wymienionych priorytetów dedykowany niematerialnemu dziedzictwu kulturowemu *Priorytet 3 – kultura ludowa*, obejmuje zadania mające na celu utrwalenie tradycji regionalnych oraz działania animujące przekaz tradycyjnych kompetencji kulturowych²¹ – będąc zatem spełnieniem postulatów Konwencji.

Zgodnie z regulaminem programu dofinansowanie można uzyskać (wymagany jest wkład własny wnioskodawcy) na projekty dotyczące: (1) zadań edukacyjnych, w tym warsztatów, kursów i szkoleń dotyczących zagadnień szeroko pojętej kultury ludowej, w tym niematerialnego dziedzictwa kulturowego; (2) zadań animacyjnych wspomagają-

²⁰ Pełna lista programów ministra wraz z wyszczególnionymi priorytetami: <http://www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finanse/programy-ministra/programy-mkidn-2013.php>

²¹ Regulamin: http://www.mkidn.gov.pl/media/po2013/dokumenty/20121025Dziedzictwo_kulturowe-priorytet_3-Kultura_ludowa.pdf#page=1&zoom=auto,0,578

cych lokalne społeczności w twórczych działaniach nawiązujących do miejscowych tradycji; (3) publikacji książkowych z zakresu dziedzictwa kultury ludowej; (4) zadań dotyczących dokumentacji, archiwizacji i udostępniania unikalnych zjawisk z zakresu dziedzictwa kultury ludowej, w tym sztuki i rękodzieła ludowego, gwary, muzyki, tańca, śpiewu, obrzędowości, obyczajowości; (5) zadań popularyzujących unikalne i żywe elementy kultury ludowej, w tym konkursy, przeglądy, festiwale sztuki i rękodzieła ludowego; (6) zadań dotyczących ochrony architektury regionalnej; (7) zadań o charakterze artystycznym inspirowanych sztuką i twórczością ludową; (8) zakup obiektów oraz kolekcji dzieł sztuki ludowej do zbiorów muzealnych; (9) projektów badawczych i popularyzatorskich z zakresu antropologii kulturowej, etnologii i etnografii.

Program z roku na rok cieszy się coraz większym powodzeniem, jakość wniosków jest coraz lepsza, o czym świadczy wysoka punktacja przyznawana przez grupę ekspertów. Głównymi wnioskodawcami są instytucje kultury (przeważają muzea i domy kultury), jednak rośnie także liczba wniosków składanych przez organizacje pozarządowe (tab. 1.)

Tabela 1. Dziedzictwo kulturowe – priorytet 3 – kultura ludowa
(instytucja zarządzająca: Departament Narodowych Instytucji Kultury)

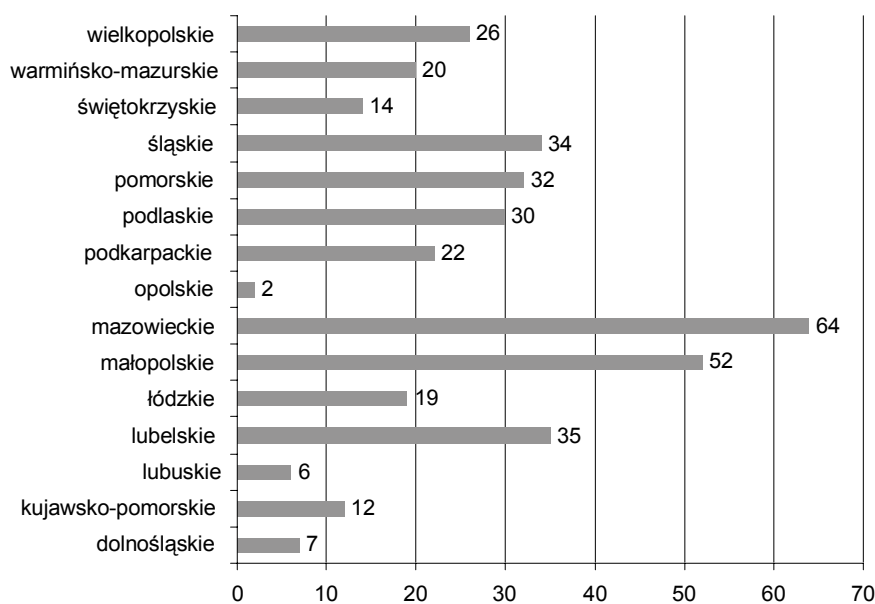
Lp	OPIS	WARTOŚĆ	
		2012	2013
Dziedzictwo kulturowe – priorytet 3 – Kultura ludowa			
Prognozowany budżet programu w roku 2012 i 2013: 3 500 000, 00 zł			
A	Budżet programu po zmianach (zwiększenie, procedura odwoławcza)	4 192 000, 00 zł	4 626 000, 00 zł*
A	Wnioski ogółem	391	418
B	Ilość przyznanych dotacji	101	99**
Forma organizacyjno-prawna wnioskodawcy (ocena ekspercka)			
A	Samorządowe instytucje kultury	195	200
B	Organizacje pozarządowe	148	184
C	Kościóły i związki wyznaniowe	2	3
D	Podmioty gospodarcze	14	11
Forma organizacyjno-prawna (przyznane dotacje)			
A	Samorządowe instytucje kultury	61	56**
B	Organizacje pozarządowe	36	41**
C	Kościóły i związki wyznaniowe	1	0**
D	Podmioty gospodarcze	3	2**

* Dane z 15.02.2013 r. Brak uwzględnionej kwoty przyznanej w ramach procedury odwoławczej

** Dane nie uwzględniają zadań, które otrzymały dotację z procedury odwoławczej

Na wszystkie wnioski złożone w I edycji w 2012 roku (418) przeważająca ich część pochodzi z województw: mazowieckiego, małopolskiego i lubelskiego. Duża liczba wniosków pochodzących z województw małopolskiego i lubelskiego wynikać może z wysokiego stopnia zachowania się wciąż żywych elementów kultur tradycyjnych oraz stosunkowo wysokiej świadomości wartości własnego dziedzictwa kulturowego wśród mieszkańców. Potwierdza to także przytaczana już wcześniej koncepcja Aleksandra Błachowskiego, mówiąca o zróżnicowaniu regionalnym wynikającym ze stopnia zachowania elementów kultur tradycyjnych i ich żywotności.

Pierwsze miejsce województwa mazowieckiego świadczy może już nie tyle o stopniu zachowania się elementów kultury tradycyjnej, ale także o dużej liczbie instytucji kultury i organizacji pozarządowych zainteresowanych dbaniem o własne dziedzictwo kulturowe. Podobnie rozkład wygląda w przypadku liczby dofinansowanych projektów, a więc bardzo wysoko ocenionych przez ekspertów zarówno od strony formalnej, jak i merytorycznej (ryc. 4).

Ryc. 4 . Liczba wniosków złożonych w poszczególnych województwach

Program ministra kultury i dziedzictwa narodowego nie jest jedynym, w którym można się ubiegać o dofinansowanie działań mających na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Na szczeblach regionalnych (wojewódzkich) funkcjonują programy realizowane przez poszczególne urzędy marszałkowskie czy też system programów reali-

zowanych przez urzędy miast i gmin. By jednak zapewnić równomierny przydział środków finansowych (w myśl zasady zrównoważonego rozwoju), konieczne wydają się kampanie informujące społeczności lokalne o możliwych programach wsparcia finansowego, a także sieć punktów kontaktowych pomagających rozwiązywać zwłaszcza kwestie formalnoprawne.

W związku z dofinansowywaniem zadań mających na celu wdrażanie planów ochrony niematerialnych zjawisk kulturowych ważne staje się ponowne zdefiniowanie tego, co właściwie zostaje uznane za niematerialne dziedzictwo kulturowe. Obecnie funkcjonujące definicje precyzujące, czym ono jest, rozpatruje się najczęściej w dwóch kategoriach. Pierwsze są tworzone przez naukowców reprezentujących różne dziedziny nauki, i wynikają z potrzeby badania, opisywania, dokumentowania i interpretowania określonych zjawisk. Z kolei urzędnicy odpowiadający za przepisy prawne oraz za prowadzenie polityki finansowej posługują się definicjami pomagającymi określić przedmiot mający np. posiadać określony status prawny. Jednak nie można zapomnieć, że istnieje i trzeci wymiar definicyjny związany z działaniem lokalnym i regionalnym, gdzie na bieżąco odbywa się wartościowanie elementów lokalnych tradycji – można ją określić jako definicję o funkcji społecznej i integrującej.

Podsumowanie – wnioski

Ratyfikacja przez Polskę opisywanej konwencji poza skutkami formalnoprawnymi, przynieść może i wymierne efekty w zakresie upowszechniania wiedzy dotyczącej poszczególnych elementów dziedzictwa kulturowego (określanego zarówno jako materialne, jak i niematerialne). Kwestia powszechnej świadomości ich wartości i atrakcyjności jest najbardziej problematyczną, podnoszoną przede wszystkim przez środowiska na co dzień pracujące wśród społeczności lokalnych i regionalnych, z różnymi grupami wiekowymi. Istotą działań na szczeblu organizacyjnym powinna być integracja działań podejmowanych przez instytucje odpowiedzialne za organizację i zarządzanie kulturą, oświatą oraz nauką na różnych szczeblach administracyjnych – od odpowiednich ministerstw, samorządu wojewódzkiego i gminnego, po instytucje im podlegające. Przełom lat 2012 i 2013 był szczególnie w zakresie wdrażania postulatów Konwencji NDzK, opracowywania systemu ochrony, ale także w zakresie współpracy międzysektorowej i środowiskowej. Być może pewne zintegrowanie działań dedykowanych zjawiskom chronionym przez Konwencję zapewni przypadająca w roku 2014 r. dwusetna rocznica urodzin Oskara Kolberga – pierwszego badacza i dokumentalisty polskich tradycji i zwyczajów, który już w połowie XIX wieku postulował, iż należy zjawiska te badać, bo giną bezpowrotnie na naszych oczach. Pamiętać jednak należy, by w pędzie do ocalania nie pójść o krok dalej i nie korzystać z zapisów archiwalnych po to, by odtworzyć, nie przywrócić na powrót czegoś, co już od dawna nie jest żywe.

Wpis na listę niematerialnego dziedzictwa jest sprawą prestiżową, zachęca turystów do odwiedzania danego miejsca, wpływa więc korzystnie na politykę, ekonomię, przyczynia się w dużym stopniu do wykorzystania wartości kulturowych w działaniach społecznych i ekonomicznych. UNESCO jest jedną z najlepiej rozpoznawalnych marek na świecie, o czym świadczy wzrost zainteresowania zabytkami materialnymi, które na takiej liście się znalazły. Poczucie dumy wynikającej z zamieszczenia wpisu na liście regionalnej, krajowej, a może i światowej, wiąże się z docenieniem przez nas samych tych elementów dziedzictwa kulturowego, które są ulotne i nieuchwytnie, bo często kultywowane w sposób nieświadomiony i intuicyjny. Realnym zagrożeniem jest jednak dokonywane przy okazji konieczności zdefiniowania i określenia elementu jego uprzedmiotowienie – zarówno w działaniach podejmowanych na szczeblu urzędniczym, jak i w instytucjach kultury, nauki oraz wśród członków samej społeczności lokalnej.

Literatura

- Bednarski J., *Grupa lokalna*, [w:] *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne* pod redakcją Z. Staszczak, Poznań 1987, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 150-153.
- Błachowski A., *Etnografia: ścieżka edukacji regionalnej. Podręcznik dla nauczycieli*, Toruń 2003, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze. Oddział w Toruniu.
- Brzezińska A.W., Mokrzan M., *Ogólnopolskie „warsztaty dla ekspertów organizacji pozarządowych w sprawie Konwencji UNESCO o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku”*, Warszawa, 18 czerwca 2012. „Lud” 2012, t. 96, s. 361-265.
- Brzezińska A.W., Schreiber H., Smyk K., *Warsztaty dla ekspertów organizacji pozarządowych i instytucji kultury w sprawie Konwencji UNESCO o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku*, Lublin, 25-26 października 2012 roku. *Sprawozdania*. Lublin 2012.
- Burszta J., *Kultura ludowa – kultura narodowa*. Warszawa 1974, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Czerwińska K., *Raport dotyczący Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku, art. 2 pkt 2e: umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym*. Wrocław 2012, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- Drożdż A., *Raport dotyczący Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku, art. 2 pkt 2c: społeczne zwyczaje, rytuały oraz uroczystości świąteczne*. Wrocław 2012, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- Jasiewicz Z., *Tradycja*. [w:] *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne* pod redakcją Z. Staszczak, Poznań 1987, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 353-358.
- Kobyliński Z., *Własność dziedzictwa kulturowego*. Warszawa 2009, Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, 17 października 2003, Paryż.
- Mielewczyk W., *Realizacja projektu „Atlas niematerialnego dziedzictwa kulturowego wsi wielkopolskiej” w Muzeum Narodowym Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie*. „Przegląd Wielkopolski” 2012, nr 3 (97), s. 72-74.
- Mokrzan M., Songin-Mokrzan M., *Artykulacje lokalności. Konwencja UNESCO dotycząca ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego jako praktyka dyskursywna*. „Zeszyty Etnologii Wrocławskiej” 2012, nr 2 (17), s. 5-18.

- Pawłowski R., *Tańcz mazurka! To nie obciach! Rozmowa z Januszem Prusinowskim*. „Gazeta Wyborcza”, 05.05.2012.
- Pieńczyk A., *Raport dotyczący Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku, art. 2 pkt 2 d: wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata*. Wrocław 2012, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- Pruszyński J., *Ochrona zabytków w Polsce*. Warszawa 1989, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Schreiber H., *Międzynarodowa ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego*. „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2005, nr 3-4 (t. 32), s. 169-187.
- Schreiber H., *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: idea, prawo, praktyka*. [w:] *Prawna ochrona dziedzictwa kulturowego. Wokół problematyki prawnej zabytków i dzieł sztuki*, pod redakcją W. Szafrąńskiego i K. Zalaśńskiej, Poznań 2009, Wydawnictwo Poznańskie, s. 1-16.

Reification of cultural heritage in the context of UNESCO convention from 2003

The article presents the issue connected with the safeguarding of intangible cultural heritage in Poland. In 2011 Poland ratified UNESCO Convention from 2003 for the safeguarding of intangible cultural heritage. The National Heritage Board of Poland has been responsible for drawing up a project of safeguarding plan. Since 2011 environmental consultations on the best procedures for education and safeguarding intangible cultural heritage have continued. The representatives of cultural institutions (both institutions of science and culture) and the environment of non-governmental organizations have participated in the consultations. In the article some chosen examples of activities taken for protecting and financing the initiatives related to the subjects under protection mentioned in the Convention from 2003 are discussed.

Key words: cultural heritage, local community, tradition, UNESCO convention, cultural region, safeguarding of cultural heritage